

УДК 658.012.32

В.М. Шемаєв

Національна академія оборони України, Київ

ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СФЕРІ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА РИНКУ ОЗБРОЄНЬ

Розглядаються актуальні питання визначення напрямів державної політики України в сфері експорту озброєнь як джерела валютних надходжень та фактору розвитку системи військово-технічного співробітництва держави з іншими країнами. Запропоновано перелік невідкладних завдань, які повинні бути покладені у основу стратегії розвитку системи ВТС та розвитку експорту озброєння в Україні.

державна політики України, експорт озброєнь, військово-технічне співробітництво

Поступовий розвиток економіки України пов'язаний з невідкладним вирішенням цілого пакету теоретичних і практичних завдань зовнішньої торгівлі. Одним з актуальних та важливих із них у сучасних умовах є пошук можливостей збільшення валютних надходжень в бюджет країни за рахунок експорту продукції військового призначення та подвійного використання. Інструментом проведення державної політики в сфері військово-технічного співробітництва (ВТС) є державна система ВТС, яка переважно виконує організаційні та контролюючі функції. В той же час, внутрішня ситуація в Україні, а також політична ситуація у світі потребують нагального вирішення загальної проблеми визначення стратегії подальшого удосконалення системи ВТС України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій [1-6], в яких започатковано підхід до розв'язання даної проблеми свідчить, що наукові дослідження експорту ОВТ знаходяться переважно в площині економічних наук і присвячені: визначенню шляхів його інтенсифікації на основі маркетингового аналізу розвитку світового ринку озброєнь (В. Бегма, В. Сладкевич, С.Следзь, С.Проскуркин, В. Лященко); аналізу експортного потенціалу галузей національного оборонно-промислового комплексу та перспективам просування на регіональних ринках (С. Галака, С. Згурець, В. Бадрак, А. Шевцов, В. Шеховцов, О. Маначинський); політичному аспекту проблеми (В. Чердніченко).

Але не вирішеною раніше частиною загальної проблеми залишаються питання стратегії розвитку системи ВТС та розвитку експорту. Тому метою статті є визначення перспективних стратегічних завдань державної політики України в сфері експорту озброєнь.

В проекті закону України "Про військово-технічне співробітництво України з іноземними державами" визначено, що основними цілями ВТС є: забезпечення національних інтересів і безпеки України; зміцнення економічних та політичних позицій

України в різних регіонах світу; оснащення Збройних Сил України сучасним озброєнням і військовою технікою, іншими товарами військового призначення; розвиток експортного потенціалу оборонно-промислового комплексу України; підвищення науково-технічного та технологічного потенціалу оборонних галузей промисловості; отримання валютних коштів для потреб розвитку оборонного виробництва та проведення пов'язаних з цим наукових досліджень та розробок, конверсії, знищення (утилізації) озброєння, військової техніки і боєприпасів та структурної перебудови оборонних галузей промисловості [7].

В той же час, внутрішня ситуація в Україні (адміністративна реформа, реформування Збройних сил, реструктуризація ОПК і ін.), а також політична ситуація у світі, зміна акцентів воєнних загроз потребують кардинального перегляду діючих підходів щодо здійснення експорту ОВТ. Отже, при збереженні рівня контролю над експортом ОВТ подальше удосконалення системи ВТС України слід здійснювати у напрямку активного сприяння розвитку експорту ОВТ та максимального використання експортного потенціалу українського ОПК.

З урахуванням цього, необхідною умовою для сталого прогресу і розвитку збройового експорту є формування стратегії міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання, яка повинна мати комплексний інтегральний характер і узгоджувати геополітичні орієнтації й економічні ресурси, внутрішні та зовнішні соціально-політичні та економічні параметри.

В процесі досліджень виявлені такі особливості діяльності України на ринку ОВТ: зброя достатньо відома закордонним партнерам на Близькому і Середньому Сході, які мають її великі запаси та підготовлені за часи СРСР кадри, у тому числі і у військово-навчальних закладах України, по її бойовому застосуванню та різним видам забезпечення; велика кількість зброї виробництва колишнього СРСР, що знаходиться на озброєнні немалої низки країн світу,

робить актуальним участь України у модернізації та обслуговуванні цієї зброї; до певних переваг українського озброєння на світовому ринку ОВТ можна віднести збереження порівняно невисокої ціни при досить високих техніко-технологічних характеристиках; що торкається основних перепон щодо нарощування Україною свого експорту ОВТ, то головними з них є: фінансова слабкість країни, відсутність системи післяпродажного обслуговування, маркетингу та інформаційного супроводження; проблема фінансування нових розробок може стати суттєвою перешкодою щодо розширення експорту озброєння.

За прогнозами експертів, у разі сприятливої кон'юнктури ринку та за умов економічного зростання, у перспективі обсяги українського збройового експорту можуть становити 0,9 – 1,3 млрд. дол. США [8]. При цьому необхідно враховувати, що успіх на ринках озброєнь та військової техніки обумовлюється рядом факторів, серед яких: потужність оборонної промисловості та розмір державного замовлення, який, в ідеалі, повинен перевищувати обсяг поставчань на зовнішній ринок; здатність країни-продавця кредитувати покупця ОВТ; політична складова відносин України і держави-покупця, яка може бути як наслідком, так і причиною успіху або кризи ВТС; налагоджена система обслуговування, експлуатації, ремонту поставленої продукції та підготовки кадрів.

За умов ситуації, що складається, аби не втратити зайняті позиції, необхідна структурна перебудова національного оборонного комплексу. Для підвищення ефективності роботи ОПК в умовах недостатнього фінансового забезпечення вважається за доцільне провести атестацію його підприємств та установ. Виходячи з внутрішніх потреб та зовнішнього попиту, необхідно визначити пріоритетні напрямки розвитку оборонної галузі, оптимізувати склад підприємств в кожному секторі військового виробництва та послуг, які, у свою чергу, можуть бути об'єднані у спеціалізовані концерни та холдинги. Для створення привабливого інвестиційного клімату також необхідно розглянути питання приватизації зазначених підприємств, але з врахуванням вимог забезпечення національної безпеки.

Стратегічного значення набуває також державна цільова програма щодо виробництва ОВТ. Міжнародний досвід створення сучасної конкурентоспроможної зброї та військової техніки свідчить, що в рамках однієї держави вирішення цієї проблеми не є можливим, через що виробнича кооперація налагоджується на міждержавному рівні. Результати вивчення ситуації на світовому ринку і можливостей вітчизняної оборонної промисловості підтверджують доцільність підвищення з боку держави регуляторної функції за збройовим експортом, обґрунтованого вибору та всебічної підтримки головних напрямків діяльності, спрямованої на забезпечення стратегічних завдань держави. З огляду на це, перед Україною стоїть завдання вдосконалення чинної

законодавчої бази в галузі міжнародних передач озброєнь шляхом схвалення Верховною Радою України низки ключових документів, серед яких – “Концепція військово-технічного співробітництва України з іноземними державами”, Закон “Про військово-технічне співробітництво України з іноземними державами”.

Виходячи із стратегічної оцінки викладеного, перспективами напрямками системи експорту озброєнь на подальших етапах її функціонування є: а) сервісне обслуговування, ремонт, модернізація; б) підготовка спеціалістів з експлуатації і обслуговування ОВТ; в) проектування та будівництво за кордоном спеціалізованих підприємств військово-промислової спрямованості, наприклад для виробництва та/або ремонту літаків, кораблів, бронетанкової техніки тощо. Потенційні можливості наукових, проектних установ, а також безпосередніх виробників озброєнь та військової техніки мають перспективу реалізації, головним чином, через співробітництво з іноземними партнерами. З огляду на це, ще одним стратегічним завданням державної політики збройового експорту є встановлення та розвиток взаємовигідного міжнародного ВТС.

Аналіз військово-політичної ситуації в окремих регіонах, яка безпосередньо впливає на стан світового ринку ОВТ, а також експортних можливостей України, показує, що Україна може стратегічно орієнтуватися на:

держави Центральної та Північної Африки і Південно-Східної Азії, яких влаштовує простота і надійність радянських зразків ОВТ, їх зручність в експлуатації і достатня бойова ефективність при низькій вартості. Слід мати на увазі, що Росія, Білорусь та решта республік колишнього СРСР просувають ОВТ радянського виробництва на ці ринки за демпінговими цінами, а іншими конкурентами України виступають Чехія та Польща, які також розпродають аналогічні запаси;

Пакистан, Індонезію та інші країни, які в основі своєї військово-технічної політики заклали принцип переходу на випуск ОВТ власними силами, у зв'язку з чим перспективним для України на цьому напрямку може стати експорт технологій, впровадження українських стандартів та системи підготовки кадрів, продаж ліцензій, проведення спільних науково-дослідних розробок для подальшого виробництва ОВТ безпосередньо в країнах-імпортерах;

більш вузькі сегменти ринку, де за міжнародною кооперацією можна співробітничати по вибіркових військових технологіях, в тому числі з компаніями високорозвинених країн, з окремими з яких (Францією, Ізраїлем) вже набуто досвід подібних контрактів в інтересах третіх країн;

розвиток ВТС з іншими активними в минулому покупцями озброєння – Лівією, Сирією, Іраном та Іраком. Незважаючи на поточні політичні обмеження та засудження США та Заходом відносин з цими

країнами у збройовій сфері, стратегічні інтереси вимагають від України готовності до підтримання стосунків з так званими “проблемними” країнами в разі пом’якшення міжнародної обстановки.

Одним з недоліків теперішньої організаційної структури ВТС України із зарубіжними країнами, є певне викривлення цілей, для досягнення яких повинна працювати сама система. Серед всього комплексу стратегічних завдань, що мають вирішуватись через збройовий експорт, на практиці превалює заробляння валютних коштів, використання яких поки що не забезпечує достатнього розвитку національного ОПК. Державні інтереси обумовлюють необхідність безпосереднього зв’язку системи ВТС з інтересами оборонного сектору. Отримані в результаті експортної діяльності фінансові ресурси повинні виступати засобом розв’язання проблем ОПК, зокрема: його структурної перебудови; зміцнення науково-технічної та експериментальної бази оборонної галузі, її науково-дослідних інститутів та конструкторських бюро; проведення ефективної конверсії. Це завдання також має стратегічний зміст.

Подальша політика держави щодо збройового експорту має також усунути необґрунтований розрив зв’язків між розробниками та виробниками військової продукції, кожний з яких претендує на самостійне виконання зарубіжних замовлень. Крім того, процес формування крупних інтегрованих структур ОПК значно ускладнюється через бюрократичні труднощі при узгодженні питань форм власності. В той же час, як свідчить світовий досвід, найбільш вагомим успіхів на ринку ОВТ досягають саме крупні компанії, які виграють майже всі міжнародні тендери, що передбачає отримання великих за обсягом контрактів.

Ще одним стратегічним питанням внутрішнього характеру уявляється участь в реалізації державної політики експорту ОВТ національних банківських установ. Для підвищення її ефективності необхідно на урядовому рівні розглянути питання про створення спеціалізованого банку для обслуговування експортно-імпортних операцій при здійсненні ВТС. Виходячи з того, що збройовий експорт є виключно державною монополією, вітчизняних суб’єктів ВТС має обслуговувати некомерційний банк, який керується лише національними інтересами. Крім того, державне кредитування оборонних проектів та контрактів здатне надійно забезпечити конфіденційність цього виду діяльності.

Отже, Україна має власну державну політику щодо міжнародних передач ОВТ, завдяки чому країна міцно утримується серед провідних продавців світового ринку озброєнь. Проте комплексний аналіз тенденцій, що мають місце, а також наявного експортного потенціалу та діяльності національних структур, причетних до його реалізації, свідчить про накопичення проблем політичного, організаційного, фінансового та іншого характеру, несвоєчасне усуну-

нення яких може призвести до кризи у цій сфері зовнішніх відносин. У зв’язку із наведеним необхідність коригування державної політики у даній сфері, в тому числі шляхом формування пріоритетних завдань, адекватних сучасним умовам та обставинам, набула об’єктивного характеру.

До числа пріоритетних завдань державної політики в сфері ВТС слід віднести: постійний моніторинг військово-політичної обстановки в регіонах та прогнозування її змін; активну маркетингову політику на різноманітних сегментах світового ринку ОВТ; забезпечення державної монополії; забезпечення сприятливих політичних та економічних умов для виробництва і експорту українських ОВТ; розвиток взаємовигідного ВТС з перспективними іноземними партнерами, в тому числі через спільні програми та проекти створення озброєнь; вдосконалення порядку прийняття рішень та механізмів реалізації закордонних поставок оборонної продукції; активізацію участі України у відповідних міжнародних структурах, що приймають рішення з питань ВТС.

Головним завданням є удосконалення системи ВТС у напрямку виконання нею не тільки організаційних та контролюючих функцій, але й активного сприяння розвитку експорту ОВТ та максимальному використанню експортного потенціалу українського ОПК. Вирішення цього завдання передбачає, поряд з іншим, якісного інформаційного супроводження, тому вирішення цього питання є перспективою подальшого розвитку у даному напрямку.

Список літератури

1. Бегма В.М. Ринок озброєнь: проблеми маркетингу продукції військово-технічного призначення. – К.: НППМБ, 2001. – 192 с.
2. Проскуркін С. Маркетинг військово-технічної продукції і розвиток експортного потенціалу України. – К. ГРОТ, 1999. – 88 с.
3. Ляценко В.П. Торговля оружием: мировая конъюнктура и конъюнктурный анализ. – М.: НОВЫЙ ВЕК, Институт микроэкономики, 2001. – 168 с.
4. Чумак В.М., Бегма В.М., Кукін А.Ф., Заборський В.Л. Україна і світовий ринок озброєнь: Монографія. – К.: НІСД, 1997. – 118 с.
5. Кузык Б., Новичков Н., Шварев В., Кенжетеев М., Симаков А. Россия на мировом рынке оружия. – М., 2001. – 792 с.
6. Галака С. Україна та сучасні проблеми нерозповсюдження ядерної зброї // *Нерозповсюдження та контроль озброєнь*. – 1999. – № 1. – С 15-18.
7. Закон України “Про військово-технічне співробітництво України з іноземними державами” (проект) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
8. Лук’янов А., Хахлюк А. На світовому ринку озброєнь. Оборонно-промисловий комплекс України: перспективи 21 століття // *Політика і час*. – 2001. – № 6. – С. 71-74.

Надійшла до редколегії 18.09.2006

Рецензент: д-р техн. наук, проф. Б.О. Демідов, Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Харків.